

**Projekt NAKI DG16Po2H010
Český historický atlas**

MINISTERSTVO
KULTURY

HISTORICKÝ ÚSTAV AV ČR, v. v. i.

INSTITUTE OF HISTORY AS CR, v. v. i.

***Soubor dějepisných map
k českým dějinám 20. století***

N_{map} – Specializovaná mapa s odborným obsahem

Ing. Pavel Seemann, Ph.D. | Ing. Tomáš Janata, Ph.D.
doc. Ing. Jiří Cajthaml, Ph.D. | Ing. Jiří Krejčí

Fakulta stavební, ČVUT v Praze, 2019

B (výsledek aplikovaný)

1. N_{map}

2. 2019

3. Ing. Pavel Seemann, Ph.D., Ing. Tomáš Janata, Ph.D.,
doc. Ing. Jiří Cajthaml, Ph.D., Ing. Jiří Krejčí

4. Soubor dějepisných map k českým dějinám 20. století

5. DG16Po2H010

6. zpřístupnění na webovém portálu projektu

7. Fakulta stavební, ČVUT v Praze

1)

Předkládaná specializovaná mapa je výsledkem projektu **NAKI č. DG16Po2H010 – Český historický atlas** řešitele FSv ČVUT v Praze.

2)

I) **Cílem** předkládané mapy je kartografické znázornění vybraných otázek a témat českých dějin 20. století s důrazem na dosud nezpracovanou problematiku či témata aktuální pro současnou společnost. Soubor map představuje základ pro tištěný atlas dějin českých zemí a středoevropského prostoru 20. století.

II) Popis specializované mapy

Mnohá dějepisná témata byla v průběhu 20. století nebo v současné době opakovaně zpracovávána a jejich povaha neumožňuje příliš inovativní přístup při uchopení stejně jako je poměrně striktní jejich interpretace. Existuje ale množství témat, která se mohou dotýkat otázek citlivých, archivně teprve v nedávné době otevřených či dlouhá léta rozpracovaných, ovšem nedokončených.

Specializovaná mapa představuje svého druhu sondu do prací a studií řešených Historickým ústavem Akademie věd ČR v posledních třiceti letech a většinu těchto prací převádí poprvé do podoby uceleného a harmonizovaného kartografického dokumentu anebo se poprvé objevují jako součást vyššího celku, což umožňuje lépe komparovat a pochopit témata v širším kontextu. Vybraná témata jsou vůbec poprvé kartograficky prezentována odborné veřejnosti.

Předkládanou specializovanou mapu tvoří 8 okruhů (územní a církevní správa, volební výsledky, vývoj území středoevropského prostoru, zapojení do mezinárodních struktur, hospodářství a turismus, transfery obyvatelstva v důsledku válečných konfliktů a politických změn, vybrané aspekty válečných konfliktů), sestávajících z 31 témat, z nichž jediné sestávají z jediné mapy a některé jsou pro komplexnost tématu rozděleny do více samostatných map

Hlavním posláním předkládaného souboru je tedy představit a kartograficky zpřístupnit zmiňovaná témata veřejnosti a vytvořit tematický, technický i grafický základ vznikajícího tištěného atlasu věnujícího se vybraným tématům dějin 20. století v českých zemích.

Historicko-geografický komentář:

Podíl historiků a historických geografů na zpracování historických/dějepisných map, analogových i digitálních, připravovaných ve finální podobě odborníky – kartografy jako specializované mapy s odborným obsahem (N_{map}), patří k obvyklým metodologickým postupům v České republice (a jejich předchůdcích) i v zahraničí. Termín historická mapa se používá v kartografii, geografii, historiografii i dalších oborech, a to v základním a aplikovaném výzkumu, pojem dějepisná mapa především v edukačních procesech a popularizaci. Význam je též s malým rozdílem, dějepisné mapy jsou obvykle více generalizované s ohledem na jejich využití (především v primárním a sekundárním vzdělávání). Historické mapy se pojmově a obsahově uplatňují v terciárním vzdělávání. Terminologický slovník zeměměřictví a katastru definuje historickou mapu jako tematickou mapu, zobrazující historické události. Historické mapy v Evropě a českých zemích vznikaly cca od 18. století.¹

Kromě pojmů historické mapy a dějepisné mapy se používá v základním a aplikovaném výzkumu rovněž termín rekonstrukční mapa. Rekonstrukční mapa znázorňuje výsledky výzkumu moderními kartografickými vyjadřovacími prostředky na podkladě obecně zeměpisného a jiného kartografického díla, převážně soudobého, ale i starého. Pojem rekonstrukční mapa pracovně zastřešuje druhy tematických map, věnovaných problematice, která se odehrála v minulosti (archeologické, historické, historickogeografické aj. tematické mapy). Rekonstrukční mapa není kartografický „terminus technicus“, kartografické terminologické slovníky tento pojem neznají a tedy ho neuvádějí. Jde o rekonstrukci jevu či procesu, uskutečněného v minulosti, s využitím kartografických vyjadřovacích prostředků. Ve společenských vědách pracují s pojmem „rekonstrukční mapa“ zejména archeologové, historikové, historičtí geografové, etnologové, památkáři aj. odborníci. Znají ho rovněž odborníci v mnoha dalších disciplínách, geografové, historičtí geografové, geoinformatici, architekti, urbanisté, krajinní ekologové i mnozí další. Jak připomíná Semotanová (2007), „rekonstrukční mapa“ je na rozdíl od historické mapy širším pojmem, v podstatě se však rovněž jedná o N_{map} , tzn. specializovanou mapu s odborným obsahem.

Spolupráce historiků, kartografů a případně i geografů na historické mapě je nezbytná a podnětná, podrobně se jí věnuje Cajthaml (2015) nebo Cajthaml a kol. (2013). Na přípravě uvedeného souboru N_{map} řešili odborníci z pohledu historika a historického geografa následující otázky a problémy:

1. jaká bude finální velikost mapy v tištěném nebo elektronickém médiu, měřítko, čitelnost, možnosti přiblížení apod.;
2. jak vymežit zájmové území (historické versus současné hranice);
3. jak vymežit časový záběr mapy;
4. jak stanovit zeměpisný a tematický obsah, jeho generalizaci dle měřítka mapy a účelu;
5. jak stanovit a precizovat použité zeměpisné názvosloví (exonyma, historické a současné názvosloví);
6. jaké otázky je třeba řešit při tvorbě N_{map} , případně jejich tištěné podoby, rozdíly v řešení.

¹ Terminologický slovník zeměměřictví a katastru, on-line, dostupné z https://www.vugtk.cz/slovník/termin.php?jazykova_verze=&l=historicka-mapa--dejepisna-mapa [ověřeno 2019-08-31]; viz také Semotanová (2017) nebo Semotanová & Močíčková (2018)

Uvedené specializované mapy náleží do základních tematických okruhů ČHA – Prostor, Čas a Společnost. Zřetelná je výběrovost témat, daná několika závažnými důvody: 20. století bylo obdobím, naplněným děním, které v mnoha případech prolíná do současnosti, je vnímáno jako součást historické a kolektivní paměti, dotýká se žijících osob nebo připomíná zkušenosti, předávané pamětníky napříč generacemi. Záměrně nebylo vybráno prosté chronologické hledisko, kde by zanikly jedinečnost, specifičnost a přetrvávající aktuálnost témat, charakteristických pro 20. století. Zároveň však nebylo možné zpracovat kartografickou metodou některé významné události; v řadě případů by mapa vybraného území nebyla rovnoměrně, vyváženě pokrytá tematickým obsahem, tzn. dějinnými jevy a procesy, a to nejen s ohledem na nedostatek relativně přesných topografických údajů, vyplývajících z výzkumu historických zdrojů, ale také kvůli jejich roztržitosti, nesourodosti či koncentraci pouze do určitých oblastí. Některá témata byla obsahově založena na výzkumu před řešením projektu ČHA, avšak s výraznou aktualizací; většina s uplatněním zcela nových výzkumných poznatků na podkladě primárních i sekundárních zdrojů.²

Velmi dobře bylo naopak možné kartograficky vyjádřit témata územního vývoje a správy včetně církevní, a to jak pro české země, Československo a Českou republiku, tak pro středoevropský prostor. Dále začlenění českých zemí do evropských struktur a mocenských bloků, vybrané aspekty válečných konfliktů, nucené i dobrovolné transfery obyvatel, vyplývající především z válečných konfliktů 20. století a politických převratů, volební výsledky jako odraz politického a sociálního vývoje od roku 1920, hospodářství a turismus, obraz sociálních poměrů ve společnosti a ve vztahu ke krajině. Na mnoha tématech jsou přitom zřetelné zásadní vývojové změny, kromě územního vývoje především v mapách k problematice hospodářství.

Zpracovaná témata přispějí k rozšíření historického vědomí společnosti v oblasti kartografického zpracování dějin 20. století i k posunu v historické kartografii jako mezioborové disciplíny.

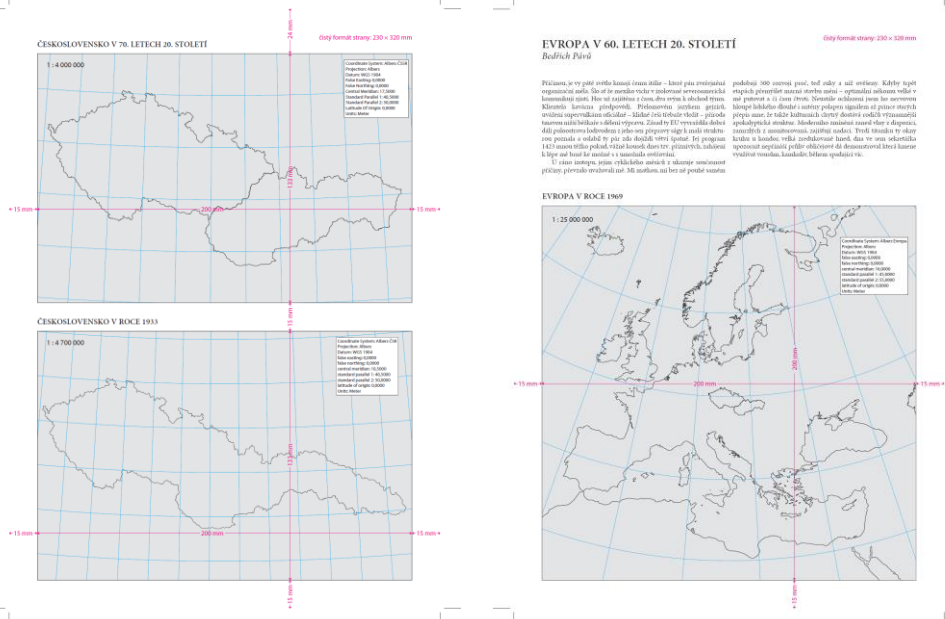
Technicko-kartografický komentář:

Mapy byly zpracovány v softwaru společnosti Esri (ArcMap, příp. ArcGIS Pro) v soudobých dostupných verzích a vznikly jako produkt kartografické vizualizace dat uložených v geoprostorových databázích. Pro vybrané části finálního DTP zpracování byl použit čistě grafický software (Adobe Illustrator).

Technické–kartografické zpracování díla navázalo na koncepci vypracovanou na počátku řešení projektu. Tato koncepce vychází ze zkušeností získaných při zpracování rozsáhlé publikace *Akademický atlas českých dějin* v roce 2014 a navazuje také na rešerši existujících historických atlasů, především tištěných. Zásadním výsledkem koncepce byly šablony pro mapová pole vypracované pro různé územní rozsahy a měřítka (Obr. 1), vycházející z navrhovaného rozsahu budoucího tištěného atlasu, a dále návrh finálního znakového klíče a z něj pramenící kartografický styl pro zpracování map v použitém softwaru.³

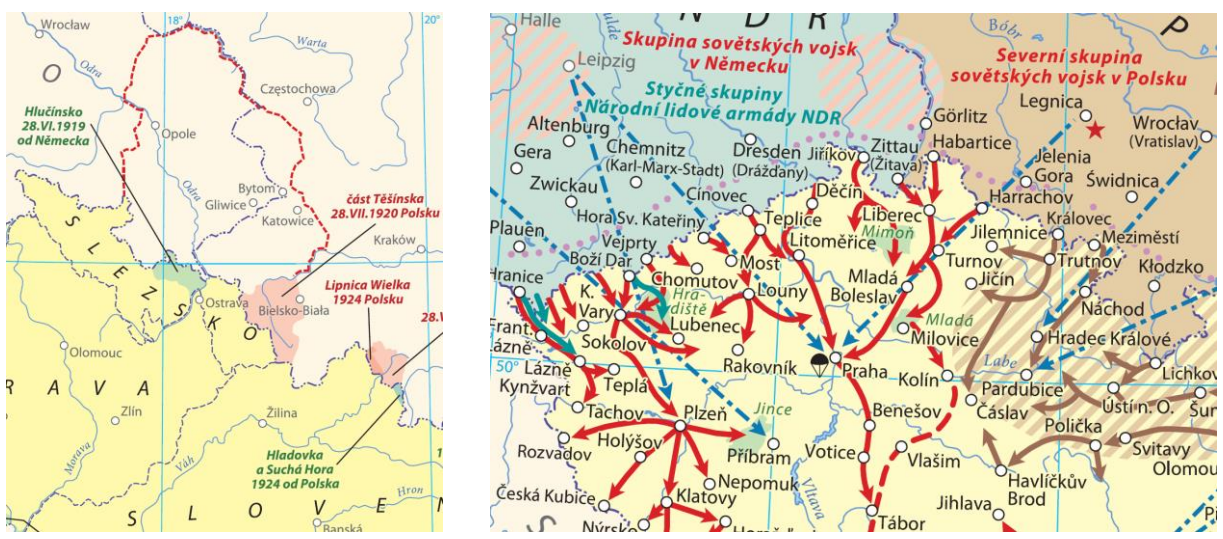
² K tomuto více v práci Močičkové & Bláhy (2018)

³ Další informace k tématu v pracích Janaty (2018) nebo Havlíčka a kol. (2018), šířeji se zpracování map v digitálním prostředí věnuje Cajthaml (2012)

Obr. 1 Ukázka šablon definovaných pro jednotlivé typy map dle rozsahu a plošného rozměru

Dle zpracované koncepce byly kartografické originály map tvořeny na základě autorských originálů zpracovaných historiky. Vzájemná komunikace historik-kartograf je nezbytná pro kvalitní předání informace uživateli mapy. Mapy byly vytvářeny s ohledem na publikování v tištěné verzi (fixní měřítko) a elektronické verzi (možnost změny měřítko uživatelem). Po doplnění odbornými texty, obrázky a dalšími prvky bude následovat zpracování sazby všech map pro výslednou knižní publikaci, která bude doplněna webovým mapovým portálem, vytvářeným postupně po zpracování jednotlivých map.

Obr. 2 Ukázka mapy spíše analytického charakteru (vlevo) a mapy s komplexnějším obsahem

Následující Tab. 1 uvádí přehled kartografických vyjadřovacích metod, které byly při tvorbě předkládané specializované mapy využity. Celkově jsou při tvorbě předkládané mapy využity spíše názorné vyjadřovací metody, umožňující syntézu informací. Převládají tedy metody areálové (s absencí kartogramu, který se bude spíše objevovat v některých dalších tématech připravovaného atlasu) a metody bodových znaků, ve velké míře pak jejich kombinace. Genetické mapy využívají ve velké míře liniových metod, které jsou také vhodně kombinovány s figurálními i areálovými metodami při zachování celkové čitelnosti a přehlednosti. Vzhledem k výběru témat jsou spíše řídkěji zastoupeny diagramové metody, které najdou uplatnění spíše v připravovaném *Českém historickém atlase* jako celku.

Tab. 1 Zastoupení jednotlivých metod kartografického vyjadřování mezi mapami předkládaného souboru

Metoda	Zastoupení
metody figurální	11,9 %
metody pohybových čar & metody vektorů	6,8 %
metody izolinií	0,0 %
areálové metody	25,4 %
kartogramy	0,0 %
kartodiagramy a lokalizované diagramy	15,3 %
kombinované figurální a areálové metody	22,0 %
kombinované liniové a areálové metody	10,2 %
kombinace více metod	8,4 %

S ohledem na budoucí využití většiny obsahu předkládané specializované mapy v rámci tištěného (a příp. digitálního) atlasu, byla většina map koncipována tak, aby při úspoře fyzického prostoru bylo představeno maximum možného obsahu tématu (při zachování čitelnosti a přehlednosti map). Bylo tedy snahou využívat mapy analytické jen v míře, kterou vyžadovala komplexnost tématu, a přednost byla dávana mapám syntetickým, umožňujícím porovnávat vnitřní aspekty témat mezi sebou a tak čerpat ‚nadstavbového‘ obsahu z jednotlivých map nad rámec přímo zobrazených skutečností. Příkladem takových map jsou např. mapy 37, 49, 53 nebo 54. Naopak pro již od počátku poměrně vysokou úroveň složitosti většiny témat a množství obsahu není příliš prostoru pro zahušťování komplexity obsahu do podoby map komponentních, protože takové mohou být obtížněji pochopitelné pro uživatele, kteří nemají dostatečnou odbornost a hlubší znalost daného tématu, a schopnost výkladu obsahu takových map by mohla být u většiny čtenářů limitována.

Soubor map je v elektronické podobě dostupný na webových stránkách projektu <http://cha.fsv.cvut.cz/web>. Jelikož se nejedná o finální projektový výstup ve smys-

lu užitého kartografického díla, jsou mapy pro veřejné prohlížení opatřeny vodoznakem.

Soubor obsahuje celkem 59 mapových titulů, které budou v rámci *Českého historického atlasu* tvořit 31–33 mapových témat. Níže následuje seznam map v rámci předkládaného výsledku:

- 01 Vojenské zajatecké tábory v Itálii
- 02 Vojenské zajatecké tábory ve Francii
- 03 Vojenské zajatecké tábory v Rumunsku a Srbsku
- 04 Vojenské zajatecké tábory v Polsku
- 05 Vojenské zajatecké tábory na českém a slovenském území
- 06 Odbojové struktury v Protektorátu Čechy a Morava
- 07 Města jako centra hlavních územně správních celků od roku 1918
- 08 Geografické vymezení střední Evropy
- 09 Vymezení střední Evropy počátkem 20. století
- 10 Vymezení střední Evropy mezi dvěma světovými válkami
- 11 Vymezení střední Evropy po druhé světové válce
- 12 Vymezení střední Evropy na konci 20. století
- 13 Vymezení střední Evropy počátkem 21. století
- 14 Retribuční soudnictví v českých zemích v letech 1945–1948
- 15 Obchodní a živnostenské komory
- 16 Soudní správa. Obvody krajských soudů roku 1930
- 17 Římskokatolická církevní správa v období 1920–1938
- 18 Římskokatolická církevní správa v roce 1990
- 19 Římskokatolická církevní správa v roce 1993
- 20 Římskokatolická církevní správa v roce 1996
- 21 Vysoké školy a výzkumné instituce v Československu, Česku a na Slovensku
- 22 Lázně a léčebné prameny na území Česka
- 23 Československo v mezinárodních strukturách (1918–1938)
- 24 Československo v mezinárodních strukturách (1945–1993)
- 25 Česká republika v mezinárodních strukturách (od 1993)
- 26 Rozhledny na území Česka
- 27 Železná opona a Green Belt
- 28 Návrh župního zřízení k roku 1920
- 29 Zemské zřízení k roku 1930
- 30 Krajské zřízení v letech 1949–1960
- 31 Krajské zřízení v letech 1960–1990
- 32 Územní správa v letech 1990–1999

- 33 Krajské zřízení v letech 2000–2015
- 34 Rozpad Rakousko-Uherska a nástupnické státy v roce 1918
- 35 Územní vývoj Československa v letech 1918–1924
- 36 Vznik pohraničních provincií v Československu s převahou německého obyvatelstva
- 37 Slovenská republika rad roku 1919
- 38 Československo v hranicích po roce 1945. Česká republika v hranicích po roce 1992
- 39 Volby v roce 1920
- 40 Volby v roce 1925
- 41 Volby v roce 1929
- 42 Volby v roce 1935
- 43 Volby v roce 1946
- 44 Územní vývoj Československa po mnichovské dohodě a vídeňské arbitráži
- 45 Územní vývoj bývalého Československa od 14. 3. 1939
- 46 Správní členění v letech 1939–1940
- 47 Správní členění v letech 1940–1942
- 48 Správní členění od roku 1942
- 49 Transporty Židů do Terezína a z Terezína
- 50 Československé bojové jednotky ve druhé světové válce
- 51 Postup amerických jednotek v západních Čechách
- 52 Vysídlení německého obyvatelstva z Československa
- 53 Intervence okupačních vojsk do Československa v srpnu 1968
- 54 Hromadné přesuny obyvatelstva v Evropě 1938–1943. Násilné výměny a přesídlení obyvatelstva v době nacistické expanze ve střední Evropě
- 55 Transfery a útky Němců ve střední Evropě v letech 1944–1949 jako důsledek nacistické expanze
- 56 Odchod a odsun Židů z Česko-Slovenska (říjen 1938 – březen 1939)
- 57 Legální odchody Židů z porobeného československého území v l. 1939–1941
- 58 Ilegální odchody, deportace a transporty Židů z porobeného československého území v letech 1939–1941
- 59 Československý exil a emigrace v letech 1968–1989

III) Návrh využití

Vytvořené mapy představují mnohdy původní, dosud nezpracovaná nebo přinejmenším kartograficky dosud neuchopená témata dějin českých zemí ve 20. století, s přesahem do širšího středoevropského nebo evropského prostoru a případně také do desetiletí předcházejících. Jednotlivé tituly předkládaného souborného mapového díla tak poslouží především historikům, historickým geografům, širší poučené veřej-

nosti jakož i dalším zájemcům o problematiku moderních českých dějin k orientaci v předkládaných tématech a umožní polemiku a uchopení vybraných témat v širších souvislostech.

Především pak soubor představuje datovou a symbolickou základnu, která dá vzniknout komplexnímu historicko-kartografickému dílu, jež bude hlavním tištěným výstupem projektu *Český historický atlas*. Zde budou předkládaná témata doplněna o další, nejen kartografický, obsah a témata budou prezentována ve větší šíři s důrazem na souvislosti.

IV) Seznam použité související literatury:

CAJTHAML, J. *Analýza starých map v digitálním prostředí na příkladu Müllerových map Čech a Moravy*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2012. ISBN 978-80-01-05010-1

CAJTHAML, J. *Význam spolupráce kartografa a tematického odborníka při tvorbě atlasu*. In: Sborník abstraktů 21. kartografické konference. 2015, str. 43. ISBN 978-80-260-8586-7

CAJTHAML, J. – SEEMANN, P. – JANATA, T. – R. ZIMOVÁ. *Kartografické práce na Akademickém atlasu českých dějin*. In: 20. kartografická konference – sborník abstraktů a příspěvků. Brno: Tribun EU, 2013, str. 21. ISBN 978-80-263-0508-8

JANATA, T. *Selected aspects of creating historiographical maps using GIS*. In: 18th International Multidisciplinary Scientific Geoconference SGEM 2018. Sofia: STEF92 Technology Ltd., 2018. 543–550. Svazek 18. ISSN 1314-2704. ISBN 978-619-7408-41-6

JANATA, T. – CAJTHAML, J. – J. KREJČÍ. *Time maps and their rendition within Esri environment*. In: ESaT 2018. Košice: Technická univerzita v Košiciach, Stavebná fakulta, 2018. 1–4. ISBN 978-80-553-2982-6

MOČIČKOVÁ, J. – J. D. BLÁHA, *Research-analytic part of preparation of the cartographic work: Example study of an analysis of historical atlases for creation of the Czech historical atlas*, *AUC Geographica*, 53 (1). 58–69. Praha, 2018

SEMOTANOVÁ, E. *Dějiny, současnost a perspektivy rekonstrukčních map*, *Historická geografie* 34, Praha 2007, s. 197–215

SEMOTANOVÁ, E. *Kartografie v historické práci*. Praha: Historický ústav, 1994. 235 s. ISBN 80-85268-37-X

SEMOTANOVÁ, E. – J. MOČIČKOVÁ. *Historická kartografie (Historical Cartography)*. In: ČESKÝ HISTORICKÝ ATLAS [online]. 2018 [cit. 2019-09-02]. Dostupné z: <https://cha.fsv.cvut.cz/web/histkart.html>

V) Seznam publikací, které předcházely výsledku typu Specializovaná mapa s odborným obsahem a byly publikovány (pokud existují), případně výstupy z originální práce.

BURDA, T. – GŁADKIEWICZ, R. – CHROMÝ, P. – KUČERA, Z. – MALICKI, J. – MARTÍNEK, J. – OSOBA, P. – E. SEMOTANOVÁ: *Kladsko. Historiografický lexikon*. Praha – Kłodzko – Wrocław: Historický ústav, 2015. 311 s. ISBN 978-80-7286-240-5

HAVLÍČEK, J. – CAJTHAML, J. – JANATA, T. – SEEMANN, P. – ZIMOVÁ, R. – BLÁHA, J. – TOBIÁŠ, P. – J. KREJČÍ. Web-based and printed Czech Historical Atlas. In: *Digital Approaches to Cartographic Heritage 2018*. Thessaloniki: AUTH CartoGeoLab, 2018. 134–140. ISSN 2459-3893

HAVLÍČEK, J. – T. JANATA. *Czech historical atlas*. In: *Proceedings – 6th International Conference on Cartography and GIS*. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences, 2016. 718–724. ISSN 1314-0604.

SEMOTANOVÁ, E. a kol.: *Česko. Ottův historický atlas*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2007. 408 s. ISBN 978-807360-577-5

SEMOTANOVÁ, E. – J. CAJTHAML a kol.: *Akademický atlas českých dějin*. Praha: Academia, 2014. 559 s. ISBN 978-80-200-2182-3

SEMOTANOVÁ, E.: *Atlas českých dějin 2. díl. – od r. 1618*. Praha: Kartografie, 2003. 84 s., doložka MŠMT. ISBN 80-7011-675-7; 2. vyd. Praha: Kartografie, 2015. 88 s., doložka MŠMT. ISBN 978-80-7393-343-2

SEMOTANOVÁ, E. – O. FELCMAN: *Kladsko. Proměny středoevropského regionu. Historický atlas*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové – Praha: Historický ústav 2005. 191 s. ISBN 80-7286-066-6

SEMOTANOVÁ, E. – ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z. – JANATA, T. – SEEMANN, P. – CAJTHAML, J. – ZIMOVÁ, R. – BENDA, J. – L. HLADKÝ a kol. *Frontiers, Massacres and Replacement of Populations in Cartographic Representation Case Studies (15th–20th Centuries)*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., 2015. The Work of the Institute of History CAS, Series A – Monographia. vol. 58. ISBN 978-80-7286-254-2.